

kundige effect van de verhalende kunsten. Het effect was ongrijpbaar en moeilijk te beschrijven, maar het werd ervaren als reëel. Met een verhaal werd iets gezegd, er was een boodschap, literatuur vormde. Sinds een paar jaren is het relativeren van de kunst en zijn effect toonaangevend geworden.

Kunst wordt meer en meer beschreven als iets vrijblijvends. Vooral de verhalende kunst komt in de problemen. Met verhalende kunst bedoel ik elke kunstvorm die gebruik maakt van het woord om zich te manifesteren. Woorden hebben de eigenschap dat ze in de meeste gevallen betekenisdragers zijn. Anders dan bij bijvoorbeeld een muziekstuk of een schilderij is een rij woorden zelden mooi op zich. De schoonheid en het artistieke worden veroorzaakt door de betekenis van die woorden, de mededeling. Meer en meer is de verhalende kunst luidkeels haar onvermogen gaan verkondigen: ze kan niets zeggen, ze heeft geen waarheid. Op zich is dat goed, verstandig zelfs; het getuigt van zelfkennis. Ik bekijk met vreugde hoe de stelligheid uit onze positie is verdwenen. Het kan ook niet anders. We weten nu dat er geen eind is aan wat er te weten is, we hebben toegang tot zoveel informatie dat het ons duizelt. We kunnen nooit meer ophouden met nadenken, tot conclusies komen is onmogelijk. Bij elke stelling die we formuleren wagen we ons op glad ijs.

Kunst kan de wereld niet veranderen. In een ander jaar, in een andere brief, had ik u vast wel kunnen uitleggen waarom ik inderdaad geloof dat dat zo is. Maar toen ik daar buiten in de zon zat en uw verhaal las, leek het me ineens dat we die opvatting voor ons moeten houden. Meer en meer kreeg ik het gevoel dat het niet goed is om met ons onvermogen te koketteren.

Op de plekken waar ik kom gonst het veelal van mensen die van het effect van kunst niet hoeven te worden overtuigd. Het zijn leesbevorderaars, leraars, lezende ouders, cultuurbevorderaars in het algemeen. Aan hen zal het niet liggen, zij doen over kunst niet geringschattend. Ze promoten, zetten activiteiten op, vergaderen en bedenken methodes. Zij zijn met opvoeding bezig, met vorming en educatie op veel verschillende niveaus. Toch krijg ik de indruk dat cultuuronderricht nog steeds als iets problematisch wordt ervaren. Blijkbaar lopen al die goede mensen die onze artistieke producten promoten altijd met het gevoel rond dat ze falen, dat ze niet voldoende lezers, luisteraars, kijkers bereiken, dat ze harder moeten werken om meer kinderen beter te bereiken, diepgaander, breder.

Ze botsen op een muur, zou je denken. Op een of andere manier wordt kunst door de ontvangers wel belangrijk gevonden, maar zijn er toch altijd andere dingen die belangrijker zijn, nuttiger, relevanter. Hoe ontstaat die ingesteldheid, vraag je je dan af, wie of wat veroorzaakt deze stemming? Er zijn al veel verklaringen geopperd voor het verschijnsel dat in mijn vak 'ontlezing' wordt genoemd, en in andere artistieke gebieden vast andere ronkende namen heeft. Het zou aan de maatschappij liggen, aan de ouders, aan de computers (computers, beste heer Andersen, zijn schrijfmachines die met de schrijver meedenken maar op een merkwaardige manier toch ook bijzonder stom zijn). Iedereen is al wel eens in het vizier gekomen als het erop aankwam een aanstichter te vinden. De enigen die voor zover ik kan zien buiten schot hebben weten te blijven zijn wijzelf, de kunstenaars.

Het lijkt alsof de kunstenaars die de verhalende kunst beoefenen de verworvenheden van de beeldende kunsten naar zich toe hebben willen halen. Van een schilderij, een sieraad, een standbeeld wordt gezegd dat het niet nuttig is, alleen maar mooi. Om een of andere reden zijn de makers van verhalende kunst dit beginsel gaan nabrallen. Ze willen niet met hun mededeling worden geassocieerd, en willen puur worden beoordeeld op de esthetische kwaliteiten van hun werk. U zult dat als kind van het *Bildungsideal* moeilijk kunnen geloven, maar ik leef in een tijd dat verhalende kunstenaars geregeld van hun werk zeggen dat er geen boodschap van uitgaat.

Meer dan ooit hebben kunstenaars vandaag een platform om hun kunstwerken van commentaar te voorzien. Wie iets maakt wat enige weerklank krijgt, staat vroeg of laat met zijn kop in de krant. Daar mag hij dan omstandig uitleggen wat hij heeft gedaan. Wat daarbij opvalt is het volgende: er gaat geen week voorbij zonder dat je in een kranteninterview of op een lezing een briljante persoonlijkheid hoort zeggen: ik geef geen antwoorden, ik stel alleen vragen. Ik ga ervan uit dat die mensen bedoelen: ik stel socratische vragen, en dat hun impliciete houding niet zoïets is als: ik stel de vraag en dan ben ik weg. Of erger: ik stel de vraag zodat ik weg kan.

Een socratische vraag stel je met een welbepaalde bedoeling. Toch hoor ik steeds weer mensen in diezelfde interviews zeggen: ik heb geen bedoeling, ik heb geen boodschap. Mijn blik blijft altijd haken als ik zoïets lees. Ik weet dat ik die woorden zelf ook heb uitgesproken, en des te groter is mijn consternatie. Vindt u niet, beste heer Andersen, dat het op die manier lijkt alsof we van de verhalende cultuur een keizer maken die a priori roept: „Ik ben naakt”?

Want kijk, vragen stellen is eigenlijk het makkelijke deel. Daar is in feite niet zoveel aan. Als ik de verhalende kunst opzoek, kom ik al met een boel levensvragen. Ik zou durven zeggen dat ik juist naar de kunst toe ga in de hoop met iets anders terug te komen dan alleen maar nog meer vraagstukken.

Niet dat ik van de kunstenaar een eenduidig antwoord verwacht, dat lijkt me niet erg hanteerbaar. Zijn antwoord zal allicht ook nooit het mijne zijn. Maar ik verwacht van de kunstenaar wel meer dan de laconieke mededeling: „Ik weet het eigenlijk ook allemaal niet, hoor.”

Mensen die zeggen dat ze geen boodschap hebben, willen nogal graag gezegd hebben dat ze volstrekt niet opvoedkundig bezig zijn. Desalniettemin vind ik dat er een geurtje zit aan mensen die naar mij toekomen met de mededeling: ik zal je een paar socratische vragen stellen. Bij mij komt dat net erg 'opvoedkundig' over. Het heeft iets van: ik zal je even met jezelf confronteren, want alleen kom jij daar niet toe.

Als mensen me daarentegen benaderen met een mededeling, een gelijk waarvan ze weten dat het kan worden tegengesproken, vind ik dat ze zich een stuk kwetsbaarder opstellen. En bovenal is hun houding gewoon interessanter. Een mogelijke denkpiste aangeven getuigt van vertrouwen in je luisteraar. Eigenlijk zeg je: „Je spreekt me wel tegen als het niet zo is.” Ik hoop nog steeds dat de kunstenaar handelt vanuit een inzicht. Hoe verwacht hij anders dat hij mijn interesse zal opwekken? En wat is een inzicht anders dan een mogelijk antwoord

op een vraag of een probleemstelling? Een houding van ik-weet-het-ook-niet maakt veel mogelijk, maar het is een spel dat de toehoorder doorziet. Enige kijk op de dingen lijkt me een noodzaak om tot kunst te komen. Kunst die niet ondersteund wordt door een visie moet volgens mij nog worden uitgevonden.

Beste heer Andersen, begrijp me niet verkeerd. De kunst is nu eindelijk autonoom, en ik wil het graag zo houden. Een geluk dat u de discussies over vorm en vent en *l'art pour l'art* niet hebt meegemaakt, anders had u mijn brief nu misschien al kregelig opzij gegooid met de indruk dat ik die debatten hier opnieuw wil openen. Dat is niet wat ik nastreef. Ik heb het niet over de vraag of het de vorm is of de vent die het meeste gewicht moet krijgen. Waar ik het over heb is de valse tegenstelling tussen een standpunt innemen en artistiek bezig zijn.

Ik denk dat de kunstenaars die zeggen dat ze alleen vragen stellen bedoelen: ik wil niet altijd politiek correcte standpunten innemen. Dat lijkt me logisch. Misschien zeggen ze zelfs: ik kan niet altijd zuivere, logische of helder afgebakende standpunten innemen – en dat zie ik nog duidelijker. Me dunkt dat er heel andere manieren zijn om te zeggen dat je autonome kunst wil leveren dan te vervallen in die eeuwige mantra van „ik heb geen boodschap, ik heb geen bedoeling, kunst is niet nuttig”. Kunnen we niet gewoon zeggen dat we ambigue standpunten innemen, impliciete of absurde? Valt het niet uit te leggen dat we willen laten zien dat ons gelijk klein is, buigzaam, vatbaar voor nieuwe argumenten?

Kun je schrijven over het onbeschrijfelijke? We proberen het toch altijd maar, intussen, het is ons vak. Alleen, net als het over ons vak gaat, slagen we er niet in om dat moeilijk beschrijfbaar nut, die bijna niet te duiden boodschap gecommuniceerd te krijgen. Het is niet omdat we het niet kunnen uitleggen dat we slordig moeten worden. Want dan verleggen we het probleem van het verwoorden van waar we eigenlijk mee bezig zijn naar de tussenpersonen, die vele bevorderaars die onze kinderen aan het lezen willen krijgen, het theater in willen lokken, de betere film willen doen bekijken. Is het dan zo beschamend te beweren dat we geloven dat kunst de wereld beter maakt, niet vanwege een direct effect bij de ontvanger, maar dankzij een traag doorsijpelend, niet meetbaar rendement op een termijn die niemand kent? Wat maakt ons, en zeker diegenen onder ons die specifiek werken voor kinderen, zo behoedzaam als we het hebben over effect en doel? Is het de angst om op één lijn te worden gezet met de opvoeders?

In onze hoofden betekent opvoeden nog steeds: inpassen, aanpassen, socialiseren... Dat model is uit de tijd, heer Andersen, en aan uw verhalen te zien was het dat ook al in de negentiende eeuw. Omdat we met een verouderd beeld van opvoeden zitten, slepen we onze vooroordelen mee in ons discours over kunst. Opvoeden is ook: vervreemden, afstand leren nemen, bevrijden, in twijfel trekken... Vele mensen vandaag beseffen dat. Je merkt het aan de manier waarop ze op zoek gaan naar nieuwe woorden. Als iemand van een werk zegt dat het emanciperend is, dan is dat een compliment. Zegt hij dat het opvoedend is, dan is het aan aanfluiting. Toch zegt hij naar mijn gevoel twee keer hetzelfde.

Zie verder blz. 14

Ik verwacht van de kunstenaar meer dan de laconieke mededeling: 'Ik weet het ook allemaal niet'

Kunst die niet ondersteund wordt door een visie moet nog worden uitgevonden

Is het dan zo beschamend te beweren dat we geloven dat kunst de wereld beter maakt?